

ברוך Blessed are You, Lord our God, King of the universe, who gives strength to the weary.

ברוך Blessed are You, Lord our God, King of the universe, who spreads forth the earth above the waters.

ברוך Blessed are You, Lord our God, King of the universe, who directs the steps of man.

On Tishah b'Av and on Yom Kippur, the following berachah is omitted.

ברוך Blessed are You, Lord our God, King of the universe, who has provided me with my every need.

ברוך Blessed are You, Lord our God, King of the universe, who girds [the people] Israel with might.

ברוך Blessed are You, Lord our God, King of the universe, who crowns [the people] Israel with glory.

ברוך Blessed are You, Lord our God, King of the universe, who has not made me a gentile.

ברוך Blessed are You, Lord our God, King of the universe, who has not made me a slave.

ברוך Blessed are You, Lord our God, King of the universe, who has not made me a woman.

ברכות השחר
ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם,
הנותן ליעקב חן.

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם,
רקע הארץ על המים:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם,
המביך מצעדי גבר:

בתענית נאך וניזון הכפורים חן חומרים ברכה זו:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם,
שעשית לי כר צדק:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם,
אזכר ישראל בברכה:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם,
עומד ישראל בתפארה:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם,
שירא עשיתי גוי:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם,
שירא עשיתי עברי:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם,
שירא עשיתי אשה:

אמ"ה ומגביה שפלים והטעם כמו שפירשנו בברכת זוקף כפופים. ויש מקומות שמברכים
נותן ליעף כח והטעם אפרשנו בגמלנו חסדים טובים. ומברך אדם בכל יום שלש ברכות
אלו הראשונה שלא עשני גוי מפני שאין הגוים כלום לפניו שנאמר (ישעיה מו יז)
כל הגוים כאין נגדו מאפס ותוהו נחשבו לו. והשנית שלא עשני עבד מפני שאין העבד
מצווה במצות עשה שהזמן גרמא ועוד שאין לו זכות אבות שלא עמדו אבותיו על הר
סיני, ועוד שאין מאמיניו בו דמרבח עבדים מרבה גזל (אבות פ"ב מ"ז). ועוד שאסור
לישא בת ישראל וקרוב לגוי. ושאל הרמ"ה אם יכול לברך (גר) שלא עשני גוי. (ושבו)
שלא עשני עבד והשיב: כך ראינו שאין הברכה אלא על תחלת ברייתו של אדם לפיכך
אין הגר מברך שלא עשני גוי אלא כל זמן שהורתו ולירתו בקדושה אבל השבוי מברך
שלא עשני עבד שלא תקנו ברכה זו מפני העבדות עצמה אלא מפני שאין העבד חייב
במצות כישראל ואינו ראוי להא בקהל ומטעם למת דברים. והשלישית שלא עשני
מפני שאינה מצווה במצות עשה שהזמן גרמא כגון שפירשנו בהקדמת הספר הזה. האיש

לכ

ברכות השחר

מב

דומה לפועל שנכנס לשדה חבירו ונטעה ברשות. והאשה דומה לנכנס שלא ברשות.
ועוד שאימת בעלה עליה ואינה יכולה לקיים אפי' מה שנצטויה. והנשים נוהגות לברך
במקום שלא עשני אשה שעשני כרצונו כמי שמצדיק את הדין על הרעה הבאה עליו.
כשרוחץ פניו מברך המעביר חבלי שינה מעיני ותנומה מעפעפי (ברכות סב) לפי
שכשהעביר ידיו על עיניו ובירך פוקח עורים העביר קצת עוצם מעיניו וקצת מעפעפיו
ועדיין עוצם עיניו לא העבירו כלו עד שירחצם במים.

יהי רצון מלפניך ה' אלהי על שם (משלי יח כב) ויפק רצון מה'. ואלהי אבותי. ברוב
התפלות מזכירין זכות אבות. ואם תאמר ברכה זו למה אינה פותחת בברוך והלא
אין ברכה סמוכה לה שאלו הברכות הקטנות אינם סמוכות לה שכל אחת מהן צריין
לאומרה בשעתה כמו שאמרנו ואע"פ שיש שסודרין אותם ביחד אעפ"כ אינם סמוכות
לה כמו ברכת הבדלה שהיא סמוכה לברכות שלפניה ואפי' הכי פותחת בברוך מפני
שיש שמפורין אותם, ואף שמכנסין פותח בהן בברוך. ויש לומר שהיא סיומה של ברכת
המעביר שינה וכן היא כתובה בגמ' בנוסחאות מדוייקות סמוכה לה בלא פירוד, וכן
מצאתיה בסדר רב עמרם ורב סעדיה וכן היא דעת הרא"ש. וכתב עיד שצריך לומר
ויהי רצון בויז ולאפוקי מן המקומות שנוהגין לפתוח בבית הכנסת מיהי רצון ולא
יתכן. שתרגילני בתורתך על שם (תהי קטנ. מד) ואשמרה תורתך תמיד לעולם ועד,
ואע"פ שהטוב והרע מסורין ביד האדם הוא מתפלל לשם לסייעו לעשות טוב ולהתרחק
מן הרע. ותדביקנו במצותך, על שם (שם סג. ט) דבקה נפשי אחרריך וכתוב (שם קיט,
לה) הדריכני בנתיבי מצותך. ואל תביאני לידי חטא וכו' על שם (בראשית כ. י) ואחשוך
גם אנכי אותך מחטוא לי, וכל זה נאמר על שם (תהי קיט. כא) מכל אורח רע כליתי
רגלי ואשיבה רגלי אל עדותיך. ולא לידי נסיון כי שמא לא אוכל לעמוד בנסיון. ולא
לידי בזיון ידוע הוא. והרחיקנו מיצר הרע על שם (ברא' ה. כא) כי יצר לב האדם
רע מנעוריו ותמצא כי יצר רע בגימ' רשע לומר לך שכל ההולך אחרי יצרו נעשה
רשע וכשם שצריך ליוזר מזה כן צריך ליוזר מזה ואמרין בירושלמי דשבת בפ' שמנה
שרצים (ה"ג) והסיר י"י ממך כל חולי (דברים ז. טו) זה יצ"ה שמתחלתו מתוק וסיפו

3

3

בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שְׁלֹא עָשִׂינוּ 121 גו' 122:
 בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שְׁלֹא עָשִׂינוּ עֶבֶד 123:
 בְּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם שְׁלֹא עָשִׂנוּ אִשָּׁה 124:

121. עֲשִׂנוּ — בהקדמת קונטרס הסידור מביא שבכמה סידורי חב"ד ועוד הניקוד כאן הוא 'עֲשִׂנוּ', והיא דעת רז"ה (שערי תפלה סי' כד), עיין שם הוכחותיו.
 122. שלא עשנו גוי — הגירסא בגמרא (מנחות שם) "שעשאיני ישראל" היא מיראת הצנזור, ראה חסרונות הש"ס שם. טעם שניתקנו ברכות אלה בלשון שלילי נתבאר בט"ז (או"ח סי' מו סק"ד) ובמגן אברהם (שם סק"ט). ועיין עוד מפענח צפונות (פ"ו ס"ז בהערה א) שהביא בשם כתבי"ד קדום, נוסח "ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם, אשר בראת אותי אדם ולא בהמה, איש ולא אשה, ישראל ולא גוי, מל ולא ערל, חפשי ולא עבד". עוד שם שתולה הדיון אם לברך באופן חיובי או שלילי, בהחקירה באם ההעדר הוא בגדר מציאות, עיין שם. שקלא וטריא לענין אמירת ברכה זו ע"י גר, ראה שו"ע"ר שם ס"ד. ומסיק דעל פי הקבלה יכול לברך.

123. שלא עשנו עבד — על דבר מנהגנו לנשים באמירת ברכה זו, ראה מענה כ"ק אדמו"ר זי"ע (בלי תאריך — לקו"ש חכ"ד ע' 410, שערי הלכה ומנהג ח"א ע' קיח):
 מענה לשאלותיהם.. בשינוי נוסח התפלה — כמנהג המקום בזה.

ובהערות המו"ל שם, דקאי באם נשים אומרות "מוֹדָה אֲנִי בְּקַמְ"ץ, ובאם תאמרנה "שלא עשנו שפחה". עוד בנדון זה ראה ס' הליכות בת ישראל (ע' לח הע' טו), ושם נסמך.
 124. שלא עשנו אשה — לענין הנהגת נשים, ראה שו"ע"ר שם ש"נוהגות לברך 'שעשנו כרצונו', והוא כמצדיק עליו את דינו על הרעה", והוא כלשון הלבוש (שם ס"ה), וכן הוא באבודרהם (במקומו). אך דעת הפרי חדש (שם ס"ד) שלא תברכנה ברכה זו כלל. ודעת החיד"א ועוד, שתברכנה בלא שם ומלכות (הובאו בכף החיים או"ח שם אות מא), וכן בסידור הר"י עמדין כתב נוסח הברכה "ברוך שעשנו כרצונו". ועיין בארוכה בשו"ת יחיה דעת (ח"ד סי' ד).

ובדבר מנהג חב"ד בזה, ראה אגרות קודש — כ"ק אדמו"ר זי"ע ח"כ ע' סג (משנת תשכ"ב):

ע"ד ברכת הנשים והנוסחא שלה (בברכות השחר) — יברר אצל נשי אניש שיש להם מסורה בזה*.
 במכתב הגרז"ש דווארקין ע"ה (משנת תשל"ט — קובץ רז"ש ע' 28, קובץ יגדיל תורה נ.י. חוברת ל):

מנהג הנשים לדלג הברכה, והטעם כיון שאדמו"ר נבג"מ בסידורו לא כתב מאומה. אבל יש גם כן אצלנו נשים שאומרות "שעשנו כרצונו". ובכל אופן לומר "שלא עשנו אשה" זהו איסור גמור..

ועיין עוד בקובץ יגדיל תורה הנ"ל, חוברות: לג סי' נ, לד סי' פו, לו סי' קנו.
 ביאור נוסח ברכת 'שעשנו כרצונו' — ב'כתבי ר' אייזיק' (ח"ב ע' שכט ואילך).

* כן פירש בהערות המו"ל באגרות קודש שם, שהדברים מוסבים כלפי ברכת "שלא עשנו אשה". אך להעיד שהרי הדיון במכתב הרי הוא בנוסח, ואילו השקלא וטריא בברכת "שלא עשנו אשה" איננה בנוסחא, כי אם האם לומר הברכה או לא. ונראה שהכוונה לברר גם אם נהגו לברך בשם ומלכות, או רק "ברוך שעשנו כרצונו".

מן וישנו אל הארץ כנחה ויחי

גלגולים וחייון רשעוכם ככל עון

מטו נענין על שמינו גוי פי' של

האלו גלגול גוי, וכן לאחי לגוי

הוא של הפלטי עשוי גלגול גוי

פי'.

שלא יעני אשה-מ' שהיא של

גלגול אשה, ונמלא דהכלות גורם

שמות גורם שיהיה אשה, והיא

לפני נקבה, מעיל לדרקו פי' מתפלל.

שלא יעני אשה-מ' שהיא של

גלגול אשה, ונמלא דהכלות גורם

שמות גורם שיהיה אשה, והיא

לפני נקבה, מעיל לדרקו פי' מתפלל.

שלא יעני אשה-מ' שהיא של

גלגול אשה, ונמלא דהכלות גורם

שמות גורם שיהיה אשה, והיא

לפני נקבה, מעיל לדרקו פי' מתפלל.

שלא יעני אשה-מ' שהיא של

גלגול אשה, ונמלא דהכלות גורם

שמות גורם שיהיה אשה, והיא

לפני נקבה, מעיל לדרקו פי' מתפלל.

שלא יעני אשה-מ' שהיא של

גלגול אשה, ונמלא דהכלות גורם

שמות גורם שיהיה אשה, והיא

לפני נקבה, מעיל לדרקו פי' מתפלל.

שלא יעני אשה-מ' שהיא של

גלגול אשה, ונמלא דהכלות גורם

שמות גורם שיהיה אשה, והיא

לפני נקבה, מעיל לדרקו פי' מתפלל.

שלא יעני אשה-מ' שהיא של

גלגול אשה, ונמלא דהכלות גורם

וחוד כבוד ביתך. נשפך יינך הוי וחודך

לחנהיל אורכי יש וגו' נשפך שפך

נשפך (ואצותיהם) אמלא. בקיעה כחות

ה' כל משאלותיה.

אבל אם שמעת דבר על אשתי קום

כעבד לפי שהוא גבר את חזק גבוי. לך

גאבור. איש דקרי ליה שפיר כחת

כיון דמשמנה עשר גבדים מונה

המנעלים, ור"ל ימלא ה' כל משאלותיה

שלא (וחסור) אפי' מנעלים.

כיון שהוא לרש יצא לדרך אמר

המכין מצעדי גבר דכתיב: מה' מצעדי

גבר כוננו. שפשוהילך בשוק אינו

יודע אם יצליח ואם יחזק, וכיון שדוקיה' משתדל

במצעדיו צריך לברך.

שלא עשאתי גוי, ואפי' אתגיד

מעבדיך ומשדירי הו' לפי שלא למדו לא

מהו ולא מאבותם.

שלא עשאתי עבדי, ואפילו עבד

ישראל לפי שאינו ברשותו לקיים

המצות כראוי שהם כל היום

מכבדין עליי לעשות מלאכות.

שלא יבולו לקיים את מה שצאצאיו

כצאצאיהם בקידושין, ופי' רבב רבב

אשה ארץ ספק בידה לעשות

צדקות, ופי' כ"א וצאצאיהם

יבדו בבו' אצ"ט שהיוהם יצאו

ממעי אמר מלך ומהל זהיל מנשקן

לפני הקב"ה אלא חזרי, וכן

במט' שלשה דברים, ופי' שאלו

דברים אלו ואי אפשר לעולם

בלא זמן וזמן ביינו נקבה

3

תמורה למשח

שער ראשון

שור המשכה והבית שר המלכות, מלכות שמה

אֶתְהוּ פָּרְחָהּ

מִלְכָּהּ

עֲשֵׂתָהּ עֲבָדָהּ

אֶתְהוּ

מִלְכָּהּ

עֲשֵׂתָהּ עֲבָדָהּ

אֶתְהוּ

מִלְכָּהּ

עֲשֵׂתָהּ עֲבָדָהּ

אֶתְהוּ

מִלְכָּהּ

עֲשֵׂתָהּ עֲבָדָהּ

אֶתְהוּ

מִלְכָּהּ

תמורה למשח

שור המשכה והבית שר המלכות, מלכות שמה

אֶתְהוּ פָּרְחָהּ

מִלְכָּהּ

עֲשֵׂתָהּ עֲבָדָהּ

אֶתְהוּ

מִלְכָּהּ

עֲשֵׂתָהּ עֲבָדָהּ

אֶתְהוּ

מִלְכָּהּ

עֲשֵׂתָהּ עֲבָדָהּ

אֶתְהוּ

מִלְכָּהּ

עֲשֵׂתָהּ עֲבָדָהּ

אֶתְהוּ

תמורה למשח

שור המשכה והבית שר המלכות, מלכות שמה

אֶתְהוּ פָּרְחָהּ

מִלְכָּהּ

עֲשֵׂתָהּ עֲבָדָהּ

אֶתְהוּ

מִלְכָּהּ

עֲשֵׂתָהּ עֲבָדָהּ

אֶתְהוּ

מִלְכָּהּ

עֲשֵׂתָהּ עֲבָדָהּ

אֶתְהוּ

מִלְכָּהּ

עֲשֵׂתָהּ עֲבָדָהּ

אֶתְהוּ

תמורה למשח

שור המשכה והבית שר המלכות, מלכות שמה

אֶתְהוּ פָּרְחָהּ

מִלְכָּהּ

עֲשֵׂתָהּ עֲבָדָהּ

אֶתְהוּ

מִלְכָּהּ

עֲשֵׂתָהּ עֲבָדָהּ

אֶתְהוּ

מִלְכָּהּ

עֲשֵׂתָהּ עֲבָדָהּ

אֶתְהוּ

מִלְכָּהּ

עֲשֵׂתָהּ עֲבָדָהּ

אֶתְהוּ

תמורה למשח

שור המשכה והבית שר המלכות, מלכות שמה

אֶתְהוּ פָּרְחָהּ

מִלְכָּהּ

עֲשֵׂתָהּ עֲבָדָהּ

אֶתְהוּ

מִלְכָּהּ

עֲשֵׂתָהּ עֲבָדָהּ

אֶתְהוּ

מִלְכָּהּ

עֲשֵׂתָהּ עֲבָדָהּ

אֶתְהוּ

מִלְכָּהּ

עֲשֵׂתָהּ עֲבָדָהּ

אֶתְהוּ

ומעלתה המיוחדת של רחל⁴⁸ —
 עיקרו של בית⁴⁹, "עקרת הבית" — שהיא
 מותרת על שלמות ומעלת עצמה להיות
 מבורה במערת המכפלה, כדי "שתהא
 לעזרה לבני⁵⁰ ובהו גופא — בניו שיהיו
 לאחרי כתיב דורות, ונניו שהיו במעמד
 ומצב בלתי רציף, עד כדי כך שיהחייבו
 גלות: וכשבייל אותם הבנים זמטאו וגלו
 מותרות רחל אמנו על זכות קבורה
 במערת המכפלה בחד עם יעקב אבינו
 במשך מאות ואלפי שנים, כדי שעייז
 תוכל להיות "לעזרה לבני⁵¹."

וזה הטעם שהיא הביאה את ההבטחה
 ד"רשנו בניו לגבולם" — דהיות שהיא
 ויחיה על מעלת עצמה, בשביל בניו
 אלו, מצד הקשר העצמי שבנה ובניו
 (ככל מצב שיהיה) הרי זה ממשיך מל-
 מעלה, מדת נבג מדת⁵², שלמות מצבם
 הגלוי של הבנים "שנתחייבו גלות),
 הבטיח הקב"ה "ושנו בניו לגבולם", ש-
 לזויות בניו הרי ודאי שישנו לגבולם,
 בגאולה האמתית והשלימה, כמהרה
 בלינו ממש.

(משוחט ש"פ ויחי חטטין)

48) ופי"ז ימתקו זכרי המדרש (כ"י שם)
 "רחל היתה עיקרו של בית... שכל הדברים הללו
 ברחל (ראה מתי"ט שם) לפיכך נקרא ישראל על
 שמה" — שלא מצינו זה בשאר אמהות (תקבורת)
 במערת המכפלה).

בדקות דקות⁴⁶: משא"כ בנינים.

וביה מביאר טעם החילוק בענין
 היותו, שעצם וכלות שם ישראל תלוי
 ידקא בהאם, שהנולד לאם ישראלית הוי
 ישראל (גם כשהאב אינו יהודי), אבל
 תפסטים, החילוקים בבני ישראל גופא —
 כהן לוי ישראל — תלויים במשפחת ה-
 אב:

להיות יהודי — תלוי בזה שהוא חלק
 אלקי ממעל חטטין, למעלה מהתחלקות
 לפריטים: ואילו החילוקים דכהן לוי
 ישראל, שהו דרגות שונות בניגודי ה-
 קדושה, הרי זה תלוי בהאיש שעבד
 השם שלו היא בעניני קדושה גלוי.

ה. וזהו כוונת יעקב באמרו ליוסף
 "ואע"פ שאני מטריח עליך להחליכני
 להקבר בארץ נבגז ולא כך עשיתי
 לאמר כו"ו" — שזה החילוק בין יעקב
 לרחל:

מצד ענינו ועבודתו של יעקב צריך
 הוא להיות קבור במערת המכפלה, ביחד
 עם שאר האבות — במצב ומקום של
 קדושה גלוי:

46) דאף שוו שביעת רצון מקדושה מ"מ עצם
 היותו של שביעת רצון מזה שהאדם מצאית בפ"ע
 ראוהו של שביעת רצון מזה שהאדם מצאית בפ"ע
 (מא' לק"ש חט"ז ע' 273, וש"נ).
 47) תניא ר' פיבי.

שייכים וז"ל⁴⁶. כי תכונה זו שמצינו ב-
 רחל — הוויחון על מעלת עצמה (להיות
 קבורה עם יעקב אבינו במערת המכפלה)
 כדי "שתהא לעזרה לבני⁵⁰ — היא היא
 התכונה העיקרית שישנה בכל אשה
 כשרה בישראל, שתפקידה להיות "עקרת
 הבית".

ביאר הענין:

א. שהכלל "אני נבראתי לשמש את
 קוני⁵¹ חל על אנשים ונשים בטהו" מ"מ
 קיים הכדל בין האיש והאשה⁴⁸, שעיקר
 ענין של עבודת השם של האיש הוא —
 עסק החורה והתפלה וקיום כל המצוות
 ובהו נכללה (כיון שצריך לעסוק בדרך
 ארץ ועסק הפרנסה⁴⁹ —) גם בעבודתו
 "בכל דרכיך דעוהו⁴⁰ וכל מעשיו יהיו
 לשם שמים⁴¹": משא"כ בנוגע לנשיות —
 פטורות ממצ"ע שהחובות⁴² (וכן פטורות
 מתלמוד תורה⁴³), כיון שצ"ל עסקות כ-
 צרכי הבית (כמבאר בראשונים⁴⁴ שמ-
 טעם זה אשה פטורה ממצ"ע שהחובות —
 לפי שצרכי הבית עליה).

ואלי מ"ל של כבוד נכרת מעלת הנשים:
 באנשים, עיקר ענין עבודת ה' שלהם
 הוא באופן גלוי, ולכן עבודה זו יכולה
 לגרום לרגש של שביעת רצון (שמהו
 בחלק⁴⁵) ומזה — לרגש של ישות (ע"פ

- 36) עיין גם גריא כאן.
- 37) משנה וברייתא סוף קידושין.
- 38) לחיך משבת (ספ"א), עם פני עצמו הוי'⁴.
- 39) לחיך מזהו תמי לארה"ז פ"ג ס"ג וא"ל.
- 40) מש"ל ג. י.
- 41) אבות פ"ב מ"ב.
- 42) משנה קידושין כ"א.
- 43) קידושין ס"ג.
- 44) אגודות סדר תפלות של חז"ל. כלבו ר"ס
- ע"ג.
- 45) ראה "היום יום" (ל' סימן) ע"ד שמת ב-
 חלקי בעינינו רוחניים.

שהיא היתה מוכנה להקבר בדרך (שלא
 ביחד עם יעקב) כדי "שתהא לעזרה
 לבני⁵¹, לכן זכתה, שנוי בניה⁵⁰ שנולדו
 "בארץ מצרים עד בואי אליו מצרימה
 (לא כסמיכות ליעקב) — י' חט"ו.

ד. והנה איתא בגמ' על פסוק זה
 "ואני כבואי מפדו מתה עלי רחל" ש"אין
 אשה מתה אלא לבעלה⁴⁷, ומבואר ב-
 חז"א"ג מזה"ש, שמאמר זה בא בהמשך
 למ"ש בסוגיא שם לפני⁴⁸ אדות "אשתו
 ראשונה" ("אשת נעורים"), כי זה שאמר
 יעקב, "מה עלי רחל", "אף שהיו לו
 נשים אחרות", היינו מפני ש"לא מצא
 קורת רוח רק בה שהיא אשתו ראשונה⁴⁹
 ועקרת הבית" (וכמובא גם בפ"ש⁵⁰
 עה"א⁵¹ שרחל היתה "עקרת הבית", וכן
 איתא במדרש⁵² ש"רחל היתה עיקרה של
 בית", ועד שבגלגל זה "נקראו ישראל על
 שמה").

ועיפ תני"ל יש לומר, ששיני הענינים
 שבכתוב זה (א) ההתצלחות של יעקב על
 שקבר את רחל בדרך, כדי "שתהא ל-
 עזרה לבני⁵¹", (ב) הדיק "מהו עלי רחל",
 המגדשי שהיא היתה "עקרת הבית" —

- 30) ולהעיר, שגם בגלעזרה לבני⁵¹ הכונה ל-
 צאצאי (ולא בני) ממש.
- 31) סנהדרין כ"ב.
- 32) שם סעי' וא"ל.
- 33) אין כוונתו רק שיעקב רצה שתהי אשתו
 ראשונה, אף שבפסול נשא לאה לראשונה (ויראה
 רמב"ן פרשתו כאן אלא כמיש בתראי שם לפ"ז
 (ר"ט) ב' ד"ה בעלי ז' רחל נתקדשה לו הדין בשכר
 שבע שנים כמיס הבה לו אשתו דהיינו שנתקדשה
 מבע"ר, ויפני בעיני (תולדות כ"ו) ש"ש מרבותינו
 אמרו"י כי ארובא רחל היתה נשאת לו בחימת
 בשכר עבודת שבע שנים ששכל בה קדושה" וראה
 פרישת דרכים דרוש ג' וא"מ.
- 34) ויצא לא ד' וראה ריש"י ויצא שם, ל"ג.
- ישלח ליה כ"ב.
- 35) ב"ר פ"ע"א ב.

8